

Наталія БОНДАРЄВА,

orcid.org/0000-0001-8367-8914

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української та російської мов як іноземних

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) *kika_7@ukr.net*

ШЕВЧЕНКОВІ ВІРШІ В АЛЬМАНАСІ «ХАТА» (1860) В ОЦІНЦІ ПРИЖИТТЄВОЇ КРИТИКИ

У статті розглянуто всі прижиттєві відгуки на Шевченкові поезії, опубліковані в альманасі П. Куліша «Хата». Оглядач «Народного чтения» писав про самостійне існування української літератури, що, маючи яскраві таланти, упевнено розвивалася, запорукою чому слугувало кількामільйонне населення, рідною мовою якого була саме українська. Висловлювалася думка, що ці твори цікаві як простолюду, так й освіченим верствам. Це переконання, оприлюднене на сторінках столичного журналу, свідчило про те, що завдяки популярності й високому рівневі художньої майстерності Шевченкової творчості мало хто міг тепер наважитися заперечити право на існування окремої української словесності, тоді як у 1840-х рр. відверте глузування з української мови було звичним явищем для частини російських критиків.

Усі рецензенти виявилися однастайні в тому, що вирізняли серед опублікованих в альманасі творів поезії Шевченка як найбільш досконалі та варті пильного ознайомлення. Водночас, як пишуть коментатори, читацька рецепція навіть цих творів була доволі обмеженою через озирання на цензуру, з огляду на яку деякі вірші надруковано в урізаному вигляді. Звістки про альманах перетнули й кордон Російської імперії, з'явившись на сторінках польськомовної львівської літературної газети, що унаочнює інтерес до Шевченкової поезії й серед польськомовних мешканців Галичини. Показовою при цьому є запізнена інформація про альманах у провінційній пресі підросійської України (Г. Милорадович, П. Єфименко).

Локальний на перший погляд мікросюжет рецепції Шевченкових творів, надрукованих в альманасі «Хата», демонструє поступову зміну вектору в сприйнятті постаті поета, якого П. Куліш ставив поряд із Пушкіним і Міцкевичем. Ні в кого з критиків уже не викликало сумнівів, що Шевченко став найяскравішим виразником свого народу й уярмленої батьківщини.

Ключові слова: рецензія, відгук, літературна критика, дискусія, рецепція.

Nataliia BONDARIEVA,

orcid.org/0000-0001-8367-8914

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian and Russian as Foreign Languages

Institute of Philology

of Taras Shevchenko National University of Kyiv

(Kyiv, Ukraine) *kika_7@ukr.net*

SHEVCHENKO'S POEMS IN THE ALMANAC 'KHATA' (1860) (COTTAGE) IN THE ASSESSMENT OF LIFE CRITICISM

All life responses to Shevchenko's poetry, published in P. Kulish's almanac 'Khata', are considered here. The columnist of the 'Narodnoe chtenie' (Public reading) wrote about the independent existence of Ukrainian literature, which, having bright talents, has been confidently developed thanks to a several million population, whose native language was Ukrainian. It has been suggested that these works are of interest for both the common people and the educated. This conviction, published in the capital's magazine, showed that due to the popularity and high level of artistic skill of Shevchenko's work, few could now dare to deny the right to the existence of a separate Ukrainian literature, while in the 1840s an outright mockery of the Ukrainian language was a common phenomenon among some Russian critics.

All reviewers were unanimous in distinguishing Shevchenko's poetry among the works published in the almanac as the most perfect and worthy for close acquaintance. At the same time, as it was pointed out by the commentators, the reader's reception of even these works was rather limited due to the attention to the censorship, given that some poems were printed in abbreviated form. News about the almanac also crossed the border of the Russian Empire, appearing in the Polish-language Lviv literary newspaper, which indicates interest in Shevchenko's poetry among Polish-speaking

residents of Galicia. Indicative is the late information about the almanac in the provincial press on controlled by Russia Ukrainian territories (G. Miloradovich, P. Yefymenko).

The local, at first glance, micro-plot of the reception of Shevchenko's works published in the almanac 'Khata' indicates a gradual change of the vector in the perception of the figure of the poet, whom Kulish placed next to Pushkin and Mickiewicz. None of the critics doubted that Shevchenko had become the brightest spokesman for his people and the enslaved homeland.

Key words: review, response, literary criticism, discussion, reception.

Постановка проблеми. Сприйняття Шевченкової творчості в прижиттєвій критиці вивчається вже тривалий час. Цій темі присвячено низку більш чи менш ґрунтовних праць, однак залишається ще чимало лакун у реконструкції панорамної картини рецепції поезії Шевченка за його життя. Одним із таких питань є реакція літературних критиків на публікації віршів поета в альманахах, чому ми присвятили одну з попередніх статей (Бондарева, 2020). Не секрет, що дослідники зосереджуються на рецепції окремих видань його творів, особливо «Кобзаря» 1840 і 1860 рр. У тіні цього другого видання, яке викликало чималий резонанс у тодішній критиці, опинилася добірка віршів «Кобзарський гостинець» в альманасі П. Куліша «Хата», тоді як украй важливим є розгляд сприйняття саме цих творів.

Аналіз досліджень. Проблеми прижиттєвої рецепції Шевченкової поетичної творчості в різний час розглядали І. Свенціцький у монографії «Шевченко в світлі критики і дійсності» (Свенціцький, 1922), М. Плевако в праці «Шевченко й критика. (Еволюція поглядів на Шевченка)» (Плевако, 1924), однак вони не мали на меті розглянути відгуки на публікації Шевченка з належною деталізацією. Коротко згадує про рецензію О. Пипіна на альманах «Хата» М. Комишанченко у виданій посмертно монографії «3 історії українського літературознавства. Творчість Т. Г. Шевченка в оцінці дожовтневого літературознавства» (Комишанченко, 1972: 55). Для колективної монографії «Шевченкознавство. Підсумки й проблеми» В. Шубравський підготував розділ «Прижиттєва критика» (Шевченкознавство, 1975: 9–29).

У статті «Прижиттєва критика» вихід альманаху поряд із появою збірки «Кобзар» 1860 р. автобіографічного листа Шевченка до редактора журналу «Народное чтение» тощо В. Смілянська називає серед подій, які викликали справжній «обвал» шевченківських публікацій» (Смілянська 2019: 9). Рецензії та відгуки на «Хату» називає Є. Лебідь у статті про альманах для «Шевченківської енциклопедії», особливо вирізняючи вже згадувану коротку рецензію О. Пипіна (Лебідь, 2015: 596). У всіх цих, поза сумнівом, важливих публікаціях бракує автономного осмислення рецепції Шевченкової добірки, тоді як вона заслу-

говує на пильну увагу, адже П. Кулішеві вдалося провести через цензуру твори пізнішого часу, які не ввійшли до «Кобзаря» 1860 р.

Мета статті – виявити закономірності в оцінюванні Шевченкових творів, опублікованих в альманасі «Хата».

Виклад основного матеріалу. В альманасі «Хата», цензурний дозвіл на який було видано 25 лютого 1860 р. (перше видання), у розділі «Кобзарський гостинець» уперше надруковано такі Шевченкові поезії: під редакційними назвами – «Калина» («Чого ти ходиш на могилу?...»), «Пустка» («Рано-вранці новобранці...»), «На Різдво» («Не додому вночі йдучи...»), «Козацька доля» («Нащо мені женитися?...»), «На Україну» («Г.З.»), «Хатина» («Не молилася за мене...»), «До зорі (Із поеми)» (вступ до поеми «Княжна»), «Пісня» («Ой по горі роман цвіте...»), під авторськими – «Хустина», «Доля» (Хата, 1860: 73–90). У статті П. Куліша «Передне слово до громади. Погляд на українську словесність», якою відкривався збірник, критик, поставивши Шевченка поряд із Пушкіним і Міцкевичем, у примітці зауважив: «Що послі 1846 року написав Шевченко, про те ми мовчимо, бо він не випустив ні одної поеми з своєї теки, а дрібненьких шпучок його подаємо десятком на суд громадський в нашій «Хаті» (Шевченко в критиці, 2013: 399).

Першим коротким відгуком стала публікація в другому числі журналу «Народное чтение» за 1860 р., що дістав цензурний дозвіл 2 березня. Цей номер відомий тим, що тут розміщено Шевченків автобіографічний лист у редакції П. Куліша. Анонімний критик слушно зауважив, що українська словесність живиться безпосередньо з народного життя, її основою слугує не книжна мова, а жива мова селян, яка завдяки зусиллям українських письменників з кожним роком охоплює все більше коло понять. Оглядач журналу відзначив, що українська література вже має кілька творів, рівних витворам Пушкіна й Гоголя у своєму роді. Головне ж, що вона доступна широкому колу простолюду, а тому подальший її розвиток буде, безсумнівно, свідчити про успіх народної просвіти. До найпомітніших творів української словесності рецензент зараховує й альманах «Хата»: «В этой книге каждый украинец, к какому бы сословию он ни принадлежал, найдёт одинаково интересное

для себя чтение. В том именно и состоит главная заслуга лучших украинских писателей, что они одними и теми же строками умеют заинтересовать едва грамотного простолюдина и человека с высшим образованием. По-нашему, это-то и значит писать для народа; по-нашему, к этому должна стремиться всякая литература. От души поздравляем всех наших читателей, знающих украинский язык, с появлением в свет «Хаты». Довольно упомянуть, что она состоит большею частию из сочинений Марка Вовчка, Т. Г. Шевченка и П. А. Кулиша, чтобы дать понятие об искренности убеждений и поэтичности речи, отличающих этот сборник» (Шевченко в критиці, 2013: 406). Очевидним є цілком доброзичливо-співчутливе ставлення журналу не тільки, зокрема, до творів Шевченка, а й письменства українською мовою загалом.

У газеті «Одесский вестник» від 15 березня в невідписаній нотатці «Хату» читачам рекомендовано як «первый истинно украинский альманах», а особливу увагу рецензента в ньому привертають десять не відомих публіці віршів Шевченка (Шевченко в критиці, 2013: 412).

У третьому числі журналу «Современник» ґрунтовною рецензією (без підпису) на альманах відгукнувся вже згадуваний О. Пипін. Він щиро зізнавався: «В «Хате» нам всего больше понравились стихотворения г. Шевченки. Это все произведения последних десяти лет; личные обстоятельства поэта постоянно отзываются в них, не закрывая, однако, всегдашнего предмета его поэтических дум, далёкой Украины» (Шевченко в критиці, 2013: 425). Літературознавець повністю виписує два вірші «Не додому вночі йдучи...» та «Не молилася за мене...» «для тех из наших читателей, которым знакомо малорусское наречие, весьма, впрочем, понятное каждому из нас» (Шевченко в критиці, 2013: 425). Тут треба додати, за коментарем О. Бороня (Шевченко в критиці, 2013: 707), що поезію «Не додому вночі йдучи...» в альманасі опубліковано без останніх дванадцяти рядків за текстом, близьким до автографа в альбомі Лазаревських (записи 1844–1887 рр.) (Шевченко 2003: 168–169), а вірш «Не молилася за мене...» – без останніх одинадцяти рядків (Шевченко в критиці, 2013: 212–213). Отже, уявлення читачів про ці дві поезії було неповним, щоб не сказати дефектним.

Л. Блюммер у відгуку під псевдонімом Крутоярченко в тижневику «Семейный круг» від 14 квітня відзначив в альманасі твори Шевченка і «скромно» дозволив собі навести одне з них («Доля») у власному перекладі, сказавши про себе в третій особі (Шевченко в критиці, 2013: 446). Згадано «найновіші вірші» Шевченка в «Хаті» й у польському

львівському тижневику «Dziennik Literacki» за 4 травня (Шевченко в критиці, 2013: 451). Л. Блюммер повертається до рецензування альманаху в четвертій книзі журналу «Светоч». На тлі «неблестательных произведений малороссийской литературы» він відзначає «десять стихотворений Шевченка, написанных им после 1846 г., т. е. в лучшую эпоху высшего развития его таланта» (Шевченко в критиці, 2013: 499) і знову наводить у власному перекладі вірш «Доля».

У неофіційній частині «Черниговских губернских ведомостей» від 11 липня Г. Милорадович лише констатував наявність у «Хаті» Шевченкової добірки віршів «Кобзарський гостинець», у якій уміщено десять уперше опублікованих творів, написаних у різний час. За тодішньою рецензентською традицією Г. Милорадович повністю виписав вірші «Доля» і «Ой по горі роман цвіте...» (Шевченко в критиці, 2013: 523). Своєю чергою, П. Єфименко в «Полтавских губернских ведомостях» від 22 лютого 1861 р. теж лише назвав поруч «стихотворения Щоголева, Кузьменка, Шевченка и г-жи Псёл» (Шевченко в критиці, 2013: 602).

Висновки. Отже, попри те що вихід друком «Кобзаря» 1860 р. залишив на маргінесах уваги літературних критиків того часу добірку Шевченкових віршів «Кобзарський гостинець» в альманасі «Хата», усе ж ці вірші здобулися на кваліфіковану оцінку в тодішній періодиці, адже це був першодрук десяти доти не відомих широкому загалу творів. Оглядач «Народного чтения» писав про самостійне існування української літератури, що, маючи яскраві таланти, упевнено розвивалася, запорукою чому слугувало кількомільйонне населення, рідною мовою якого була саме українська. Висловлювалася думка, що ці твори цікаві як простолюду, так й освіченим верствам. Це переконання, оприлюднене на сторінках столичного журналу, свідчило про те, що завдяки популярності й високому рівневі художньої майстерності Шевченкової творчості мало хто міг тепер наважитися заперечити право на існування окремої української словесності, тоді як у 1840-х рр. відверте глузування з української мови було звичною нормою для частини російських критиків.

Усі рецензенти виявилися одноставні в тому, що вирізняли серед опублікованих в альманасі творів поезії Шевченка як найбільш досконалі та варті пильного ознайомлення. Водночас, як пишуть коментатори, читацька ознайомленість навіть із цими творами була доволі обмеженою через озирання на цензуру, з огляду на яку деякі вірші надруковано в урізаному вигляді. Звістки

про альманах перетнули й кордон Російської імперії, з'явившись на сторінках польсько-мовної львівської літературної газети, що унаочнює інтерес до Шевченкової поезії й серед польськомовних мешканців Галичини. Показовою при цьому є запізніла інформація про альманах у провінційній пресі підросійської України (Г. Милорадович, П. Єфименко).

Локальний на перший погляд мікросюжет рецепції Шевченкових творів, надрукованих в альманасі «Хата», демонструє поступову зміну вектору в сприйнятті постаті поета, якого П. Куліш ставив поряд із Пушкіним і Міцкевичем. Ні в кого з критиків уже не викликало сумнівів, що Шевченко став найяскравішим виразником свого народу й уярмленої батьківщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондарева Н. О. Прижиттєва критика про твори Шевченка в альманасі «Ластівка» (1841): закономірності рецепції. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. Т. 31 (70). № 3. Ч. 2. С. 87–91.
2. Комишанченко М. П. З історії українського літературознавства. Творчість Т. Г. Шевченка в оцінці дожовтневого літературознавства. Київ : Видавництво Київського університету, 1972. 390 с.
3. Лебідь Є. Хата. *Шевченківська енциклопедія*: в 6 т. Київ : НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2015. Т. 6. С. 595–596.
4. Плевако М. Шевченко й критика (Еволюція поглядів на Шевченка). Харків : Червоний шлях, 1924. 75 с.
5. Свенціцький І. Шевченко в світлі критики і дійсності. Львів : Діло, 1922. 91 с.
6. Смілянська В. З поля шевченкознавства : збірник наукових праць. Київ : Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2019. 400 с.
7. Тарас Шевченко в критиці. Київ : Критика, 2013. Т. I : Прижиттєва критика (1839–1861) / заг. редакція Г. Грабовича ; упорядкування О. Бороня і М. Назаренка ; коментарі О. Бороня, С. Захаркіна, М. Назаренка, О. Федорука. LX, 804 с.
8. Хата. Издав П. А. Куліш. Петербург : Друк. П. А. Куліша, 1860. XXII, 215 с.
9. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 12 т. Київ : Наукова думка, 2001. Т. 1: Поезія 1837–1847. 781 с.
10. Шевченкознавство. Підсумки й проблеми. Київ : Наукова думка, 1975. 562 с.

REFERENCES

1. Bondarjeva N. O. Pryzhyttieva krytyka pro tvory Shevchenka v almanasi «Lastivka» (1841): zakonmirnosti retseptsii [Lifetime critique of Shevchenko's works in the almanac 'Lastivka' (1841): patterns of reception]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii* [Research notes of Tavriya National University named after V. I. Vernadsky. Series «Philology. Social communication»]. 2020. Vol. 31 (70). No. 3. Part 2. Pp. 87–91 [In Ukrainian].
2. Komyshanchenko M. P. Z istorii ukrainskoho literaturoznavstva. Tvorchist T. H. Shevchenka v otsintsi dozhovtnevoho literaturoznavstva [From the history of Ukrainian literary criticism. T. Shevchenko's works in the assessment of pre-October literary criticism.]. Kyiv : University Publishing House, 1972. 390 p. [In Ukrainian].
3. Lebid Ye. Khata. *Shevchenkivska entsyklopediia*: v 6 t. [Cottage. Shevchenko's encyclopedia: in 6 vols.] Kyiv: Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2015. Vol. 6. Pp. 595–596 [In Ukrainian].
4. Plevako M. Shevchenko y krytyka (Evoliutsiia pohliadiv na Shevchenka). [Shevchenko and criticism (evolution of views on Shevchenko)] Kharkiv: Chervonyi shliakh [Red way], 1924. 75 p. [In Ukrainian].
5. Svientsitskyi I. Shevchenko v svitli krytyky i diisnosti [Shevchenko in the Light of Criticism and Reality]. Lviv: Dilo [Case], 1922. 91 s. [In Ukrainian].
6. Smilianska V. Z polia shevchenkoznavstva: zb. nauk. pr. [From the field of Shevchenko studies: collection of research works] Kyiv: Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2019. 400 p. [In Ukrainian].
7. Taras Shevchenko v krytytsi [Taras Shevchenko. The Critical Reception]. Kyiv : Criticism, 2013. Vol. I. LX, 804 p. [In Ukrainian].
8. Khata. Izdav P. A. Kulish. [Cottage. Published by P. A. Kulish] St. Petersburg: P. A. Kulish printing house, 1860. XXII, 215 p. [In Ukrainian].
9. Shevchenko T. H. Povne zibrannia tvoriv: u 12 t. [Complete Works of Shevchenko: in 12 volumes] Kyiv : Scientific thought, 2001. Vol. 1. 781 p. [In Ukrainian].
10. Shevchenkoznavstvo. Pidsumky i problemy [Studies of Shevchenko's works: Results and Problems]. Kyiv : Scientific thought, 1975. 562 p. [In Ukrainian].